

Switzerland); a model of minimum state participation in the agricultural insurance system (Germany).

*Based on the results of the generalization of foreign practice of state aid for the development of agricultural insurance, the classification and characterization of its most common forms has been carried out. The latest results of the study include: subsidizing insurance premiums; subsidizing of insurance payments; compensation of administrative expenses of insurers for provision of insurance services to agricultural producers; financing the development of insurance products; financing of educational and information activities for producers of agricultural products; financing of applied scientific research; subsidizing reinsurance. It was revealed that subsidizing the insurance premium is an effective tool to support the income of the agricultural producer and economic stability in agriculture, whereas direct payments of the state in the event of catastrophic events confirm their inefficiency in the long term. It has been established that payments of a one-time state to provide direct compensation are not systemic, as they are influenced by a number of factors, both economic and political.*

**Keywords:** *Keywords: insurance, agri-insurance market, state support, agricultural production, agrarian insurance models*

УДК 339.97:633.1

DOI 10.31395/2415-8240-2018-93-63-73

## **СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ВИМОГ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ**

**Л. В. Клименко, кандидат економічних наук**

**Уманський національний університет садівництва**

*У статті висвітлено сучасні проблеми товаровиробників зернової продукції на національному та міжнародному рівні. Розкрито фактори впливу на ефективність зовнішньоекономічної діяльності зернопродуктового сектору України. Сформовано галузеве та просторове позиціонування інтегрованого зернопродуктового ринку України. Узагальнено міжнародний досвід регулювання ринку зернових. Запропоновано стратегії реформування національного зернового господарства та організаційно-економічний механізм нарощування експортного потенціалу зернової продукції.*

**Ключові слова:** *зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, ринок зернових, стратегії реформування, механізм, експортоорієнтована продукція.*

**Постановка проблеми.** В умовах транзитивної економіки найбільш ефективною та стратегічною галуззю економіки України є зернове господарство. На вітчизняному ринку аграрної продукції успішно функціонує близько 40 тисяч виробників зерна різних організаційно-правових форм. Проте прогалини у фінансовому, законодавчому, податковому секторах, сертифікації та специфікації виробництва, відсутність сучасних технологій у переважній більшості аграріїв стримують розвиток національного експортного потенціалу зернової продукції.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема ефективного функціонування зернового ринку є предметом наукових досліджень В. Г. Андрійчука [1, 2], О. Д. Гудзинського [3], О. Ю. Єрмакова [4], О. М. Маслака [5], Д. М. Самойленко [6], Б. В. Буркинського [7] та інших.

В. Г. Андрійчук зазначає: "Зерновий ринок – це складна економічна система, що складається з сукупності економічних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками, підприємства та організаціями, які спеціалізуються на заготівлі зерна, збереженні, промисловій переробці, а також структурами, які обслуговують рух зерна і продуктів його переробки від виробників до споживачів" [2, с. 44].

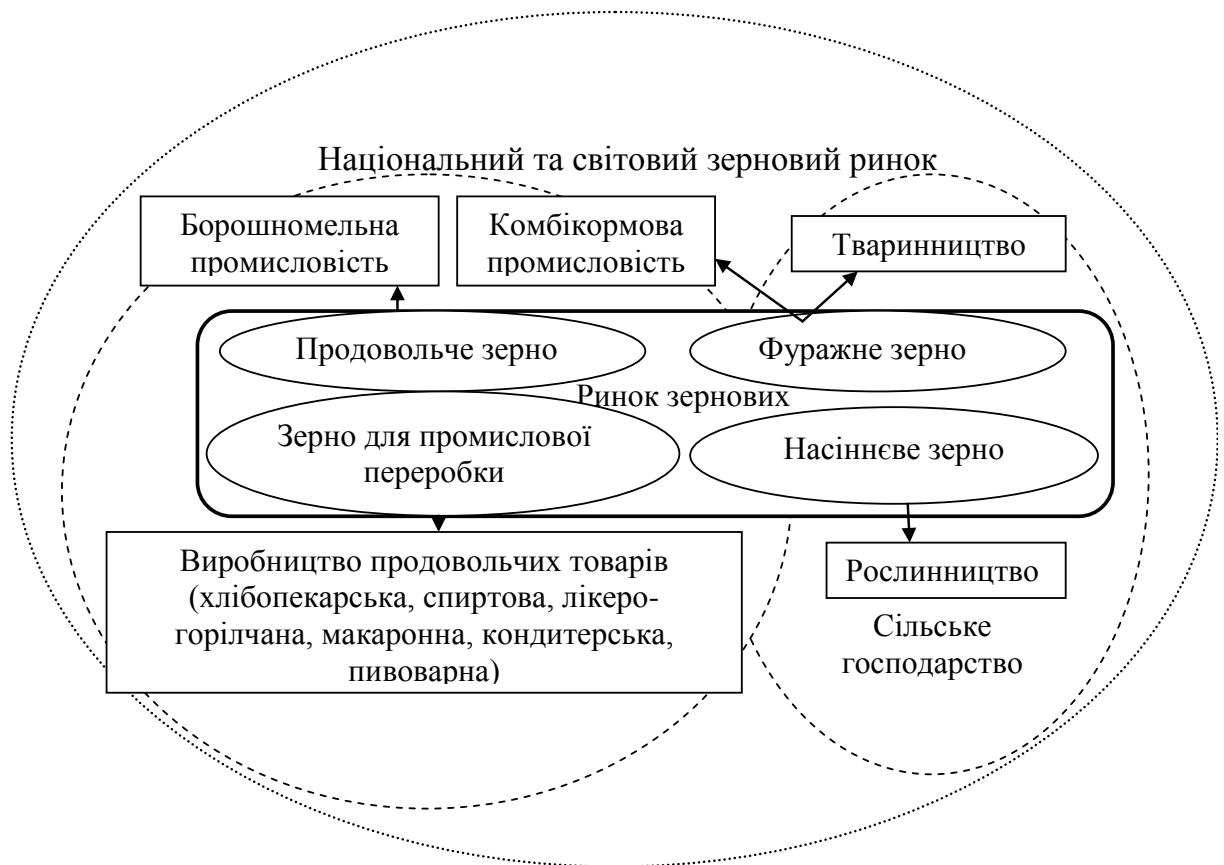
Б. В. Погріщук зазначає, що ринок зерна має свої специфічні особливості, основними з яких є такі: зерно – це продукт стратегічного значення, від наявності якого залежить політична й економічна стабільність у суспільстві; врожай зернових культур залежить від природно-кліматичних умов та зональності які спричиняють коливання щодо рівня виробництва та обумовлюють необхідність створення його запасів; зернова продукція формує сферу товарного обігу та забезпечує внутрішні потреби (насінневий матеріал, громадське харчування, корм для тварин); невідповідність між рівнем виробництва і споживання зерна в розрахунку на душу населення на території країни, а також сезонність виробництва спричиняють об'єктивну необхідність перевезення та складування зерна чи продуктів його переробки [8].

Втім особливо актуальним в контексті постійних змін та інтеграційних процесів, що відбуваються на світовому зерновому ринку, з урахуванням новітніх досліджень та організаційно-економічних змін у функціонуванні аграрного сектора економіки, подальшого дослідження потребують інтеграційні зв'язки міжнародного рівня, прогнози кон'юнктури ринку зерна, монополізація посередницьких послуг, вдосконалення організаційно-економічних механізмів та приведення їх у відповідність до вимог СОТ і ЄС.

**Матеріали і методи.** Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системно-комплексний підхід до вивчення ефективності функціонування ринку зернових, формування

експортного потенціалу, стратегічного реформування зернового господарства на міжнародному рівні, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

**Результати досліджень.** Виробництво зерна в Україні традиційно посідає одне з основних місць у розвитку сільського господарства як галузі, якій належить пріоритетне значення в забезпеченні продовольчої безпеки країни, слугує сировинною базою для виготовлення багатьох промислових товарів, кормових ресурсів для функціонування тваринництва, має визначальну роль у формуванні експортних поставок продовольчих товарів держави (рис. 1).

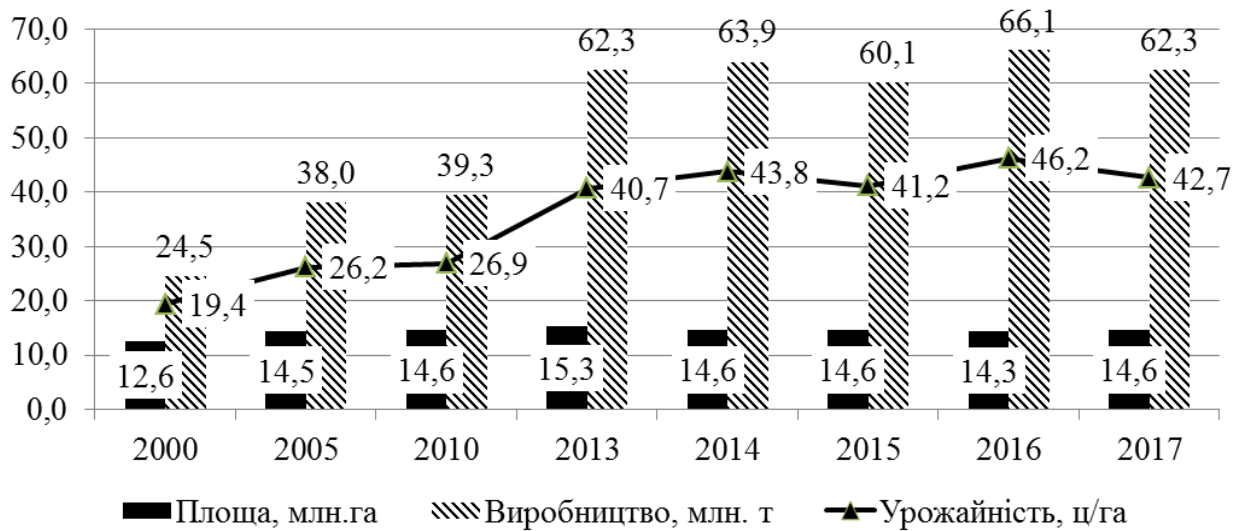


**Рис. 1. Галузеве та просторове позиціонування інтегрованого зернопродуктового ринку України\***

*\*Побудовано на основі інформації [3, 4; 8].*

Україна належить до провідних держав-зерновиробників світу. А також є зоною пріоритетних економічних інтересів щодо експорту зерна, адже поряд із потужною національною виробничою базою слід відмітити територіальну близькість до країн-імпортерів, розвинуту транспортну інфраструктура, мінімальну собівартість виробництва тощо.

Проте, негативні тенденції, що відбуваються в агротехнології виробництва зернових, значною мірою впливають не лише на обсяги виробництва високоякісного зерна (рис. 2) та рівень його ефективності, а й на експортний потенціал країни.



**Рис. 2. Динаміка виробництва зерна в Україні\***

\* За матеріалами Державної служби статистики України.

На внутрішньому ринку України спостерігається тенденція зростання цін на зернову продукцію. Так якщо на початку 2016/2017 МР пшеницю продовольчу закуповували за ціною 4,4 тис. грн/т, то в січні 2017 р. відбулось подорожчання на 15 % до 5 тис. грн/т. Ріст цінової політики зумовлений стабільним внутрішнім попитом, загальною економічною ситуацією в Україні та тенденціями світового ринку [9].

За підсумками 2017 року від виробництва продукції рослинництва в Україні отримано понад 9 млрд грн. прибутку за рентабельності 25 %. Рентабельність виробництва зернових культур становила 20,8 %. Найвищі показники рентабельності характерні для кукурудзи на зерно – 46 % та пшениці – 32 % [6].

Україна займає одне із провідних місць світу у формуванні товарних ресурсів зерна – понад 43 млн т. Частка України на світовому ринку зернових, в цілому, становить 10 %, в тому числі кукурудзи – 15 %, ячменю – 18, пшениці – 10, жита – 4 % [5, С. 153; 10]. Проте останніми роками посилюється сировинний характер українського зернового експорту, особливо фуражного зерна. В той час, як Україні необхідно нарощувати виробництво експорту високоякісного зерна та продуктів його переробки.

Вагомим прогалинами регулювання зернового ринку є відсутність гарантій в об'єктивній оплаті за реалізовану продукцію з боку держави, ризику постачання зернопродукції через значну кількість посередників,

диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, низький рівень забезпеченості технікою. Адже, при виробництві зернових в аграрному секторі залучено 182 тис. тракторів, при технологічній потребі понад 400 тис., та 44 тис. зернозбиральних комбайнів при потребі понад 75 тис. од., 68 тис. зернових сівалок при потребі 105 тис. од. До того ж понад 80 % техніки відпрацювала амортизаційні строки [6].

Аналізуючи міжнародний досвід регулювання ринку зернових слід виділити країни ЄС, США та Китай, які мають досить дієву систему регулювання (табл. 1).

### 1. Заходи державного регулювання аграрного ринку, зокрема ринку зерна в різних країнах

Заходи	ЄС	США	Китай
Прямі платежі	+ більше 35 % чистого доходу фермерів	+ 34,9 % чистого доходу фермерів	+
Субсидування експорту	+ широкий спектр аграрної продукції; 90 % світових експортних субсидій	+ обмежується продукцією тваринництва	-
Захист від імпорту	+ середній тариф 30 %; сформовано 142 "пікові тарифи"	+ середній тариф 30 %; сформовано 142 "пікові тарифи"	+ середній тариф 15,2 %
Підтримка екологічних програм	+	+	+
Пільгове кредитування	+	+	+
Пільгове оподаткування	+	+	+
Підтримка розвитку сільської інфраструктури	+	+	+
Цінове регулювання	+ 61 % від повних витрат на сільське господарство	+ 36 % від повних витрат на сільське господарство	+

*Примітка.* \* – сформовано за даними [8]

В країнах ЄС діє "класична" інтервенційна система яка спрямована на підтримку фермерів та стабілізацію цін. В рамках даної системи створено сітку інтервенційних центрів, які купують зерно у фермерів за мінімальною ціною.

Що ж стосується системи регулювання ринку зерна у США, то вона закріплене в так званих "фермерських законах". Фермери отримують позику від уряду за певною ставкою за одиницю продукції шляхом застави цієї продукції. Вони можуть не повертати гроші, в такому випадку зерно

переходить у власність уряду США або виплатити кредит із процентами і забрати зерно власного виробництва [8].

Одним із головних напрямків державного регулювання ринку зерна в Китаї є регулювання цін, тобто діє "дворівнева система цін" (державні фіксовані ціни та різні види недержавних цін).

Узагальнивши міжнародний досвід та дослідивши проблематику національного ринку нами визначено, що ефективність державного регулювання і підтримка зернового ринку може бути досягнута, за умов: по-перше, ресурси, пільги, дотації, субвенції будуть виділятися під наперед обґрунтовані державні програми розвитку і підтримки товаровиробників; по-друге, забезпечується безумовне дотримання аграрними підприємствами обов'язкових вимог, що передбаченні даними програмами; по-третє, наперед чітко визначена частка держави і частка господарств у витратах при реалізації відповідних програм. У загальному вигляді відновлення й розвиток зернового господарства та ринку зерна, на нашу думку, повинно лежати у площині реформ (табл. 2).

## 2. Стратегії реформування зернового господарства на вітчизняному ринку\*

№ п/п	Стратегії реформування	Напрями і зміст реформи
1.	Формування економічної платформи реформ	визначення власника землі, майна та праці; побудова на основі власності виробничих відносин; формування організаційно-правових структур транзитивного типу; створення інфраструктури ринку
2.	Побудова ринкового за змістом економічного механізму	формування цінового механізму; створення сприятливої фінансової та кредитної політики; побудова адекватної транзитивній економіці системи управління
3.	Наповнення змістом конструкційної схеми економічної реформи	впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій; інтенсифікація і розв'язання проблем матеріально-технічного постачання; кооперація, спеціалізація та інтеграція виробництва; кадрове забезпечення; розв'язання соціальних проблем
4.	Законодавче забезпечення здійснення реформи	прийняття законодавчих актів загального призначення по основних параметрах проведення реформ і економічної діяльності; у розвиток рамкових законів та прийняття законів прямої дії

*Примітка. \* – сформовано за даними [7]*

Щодо економічної політики, то взірцевим прикладом є міжнародний досвід США, (Чиказька біржа зерна), на якій фермери заключають контракти

хеджування. Звичайно у разі значного подорожання зернової продукції виробники не зможуть отримати понад планові прибутки, проте такі контракти дають гарантію стабільності в плані реалізації своєї продукції. В Україні така система хеджування відсутня, і вихід на Чиказьку чи Європейську біржі стримує низка складнощів. А діючий в Україні Меморандум про взаєморозуміння зумовив лише збитковість проведених експортних операцій, через непрозорість його механізму, квартальну змову експортерів продукції та активний експортом у період низьких світових цін. Тому подібні угоди мають сенс лише в періоди дефіциту зерна на світовому ринку [8].

На нашу думку, більш перспективним, є створення горизонтальних інтеграційних об'єднань – маркетингово-збутових кооперативів та розвиток регіональних зернових кластерів (рис. 3).



**Рис. 4. Організаційно-економічний механізм нарощування експортного потенціалу зернопродуктової галузі України\***

\* Авторська розробка

З метою зниження валютних ризиків для українських фермерів ми пропонуємо застосовувати частковий механізм реалізації (30 % – до збору врожаю, 30 % – у вересні, 30 – у листопаді-грудні, а решту 10 % – у лютому).

Торгова інфраструктура аграрного сектору є також слабкою ланкою у системі "сільське господарство – переробка – торгівля". Вагомою проблемою нарощування експортного потенціалу є відсутність достатньої кількості хоперів-зерновозів. Нині їх виробництвом займаються лише ПАТ "Дніпровагонмаш", ПАТ "Крюківський вагонобудівний завод" і дослідно-механічний завод "Карпати". Однак якщо інфраструктура експорту зернових частково функціонує, то ринкова інфраструктура, особистих селянських господарств, фактично відсутня. Тому державним структурам слід переглянути політику формування ефективної національної логістичної інфраструктури зернотрейдерів, адже її відсутність спричинить розвиток бізнесу зарубіжних логістичних компаній та відтік капіталу [4].

**Висновки.** Отже, основними стратегічними підходами реформування національного зернового господарства у відповідності до вимог міжнародного ринку є: удосконалення механізму фінансової підтримки українського експорту; посилення стимулюючого впливу податкової системи; зниження розмірів державного мита; запровадження механізму заставних та інтервенційних закупок зерна; створення бази комерційних заявок і пропозицій вітчизняних підприємств; формування Українського центру зі стандартизації, сертифікації у відповідності до міжнародних стандартів з метою усунення митних, валютних бар'єрів; покращення інвестиційного клімату на галузевому та національному рівнях за рахунок врегулювання законодавчої бази; запровадження аналітичного програмування в системі інтелектуального аналізу даних зовнішньоекономічної діяльності; організація Центру сприяння доступу українських експортерів на зовнішні ринки (антидемпінгові процедури, юридично-консультативні функції, кредитування і страхування експорту).

### Література

1. Андрійчук В. Г. Констеляція і кретириальність об'єктивно-достовірного вибору підходів оцінки результативності вступу України в митний союз Росії, Білорусі, Казахстану. *Основні моделі участі України в інтеграційних процесах на теренах СНД*. 2013. Випуск 113 (Частина II). С. 31–40.

2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2006. 292 с.



3. Гудзинський О. Д., Судомир С. М., Гуренко Т. О. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2010. 212 с.

4. Єрмаков О. Ю., Нечипоренко О. А. Формування та функціонування регіонального ринку зерна. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2005. Випуск 1 (29). С. 9–18.

5. Маслак О. М. Аграрні підсумки 2017 року. *Пропозиція*. 2018. № 1 (268). С.152–159.

6. Самойленко Д. М. Ринок зерна: позитивні перспективи. *Агробізнес сьогодні*. 2017. № 18 (361). С.20–21.

7. Буркинський Б. В., Ганганов В. М., Лисюк В. М. та ін. Реформування системи державної сертифікації на зерновому ринку України. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 29–39.

8. Погріщук Б.В. Інтеграційні процеси у розвитку зернопродуктового підкомплексу за ринкових умов господарювання. *Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету*. 2009. № 11. С. 168–171.

9. Ковінько О. Маркетингова оцінка стану ринку аграрної продукції України: передумови активізації міжнародної бізнес-діяльності вітчизняних аграрних підприємств. *Маркетинг в Україні*. 2017. № 4. С. 32–47.

10. Державний комітет статистики України. Розділ "Зовнішньоекономічна діяльність". URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.05.2018).

## References

1. Andriichuk, V. G. (2013). Constellation and credibility of the objective and reliable choice of approaches to assess the impact of Ukraine's entry into the customs union of Russia, Belarus, Kazakhstan. *Basic models of Ukraine's participation in integration processes in the CIS*, 2013, vol. 113 (part II), pp. 31–40 (in Ukrainian).

2. Andriychuk, V. G. (2006). *Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methodology, analysis: monograph*. Kyiv: KNEU, 2006. 292 p. (In Ukrainian).

3. Gudzinsky, O. D., Sudomir, S. M., Gurenko, T. O. (2010). *Management of formation of competitive potential of enterprises (theoretical and methodological aspect): monograph*. Kyiv: IPC SSSU, 2010. 212 p. (In Ukrainian).

4. Ermakov, O. Yu., Nechiporenko, O. A. (2005). Formation and functioning of the regional grain market. *Bulletin of the Agrarian Science of the Black Sea Region*, 2005, no. 1 (29), pp. 9–18 (in Ukrainian).

5. Maslak, O. M. (2018). Agricultural results of 2017. *Offer*, 2018, no. 1 (268), pp.152–159 (in Ukrainian).
6. Samoilenko, D. M. (2017). Grain Market: Positive Prospects. *Agribusiness Today*, 2017, no. 18 (361). pp. 20–21 (in Ukrainian).
7. Burkinsky, B. V. Ganganov, V. M., Lysyuk et al. (2013). Reforming the system of state certification on the grain market of Ukraine. *Economy of agroindustrial complex*, 2013, no. 7, pp. 29–39 (in Ukrainian).
8. Pogrishchuk, B. V. (2009). Integration processes in the development of a grain-product subcomplex under market conditions. *Collection of scientific papers of young scientists of Ternopil National Economic University*, 2009, no. 11, pp. 168–171 (in Ukrainian).
9. Kovin'ko, O. (2017). Marketing assessment of the state of the market of agrarian products in Ukraine: preconditions for activation of international business activities of domestic agrarian enterprises. *Marketing in Ukraine*, 2017, no. 4. pp. 32–47 (in Ukrainian).
10. State Statistics Committee of Ukraine. The section "Foreign Economic Activity" Accessed at <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).

#### *Аннотация*

**Клименко Л. В.**

***Стратегии реформирования национального зернового хозяйства в согласовании с требованиями международного рынка***

*Привлекательность зерновой отрасли, как выгодной сферы размещения капитала, определяется стабильным спросом и относительно устойчивой конкурентоспособностью на международном рынке, технологическими и пищевыми свойствами зерна, как основы обеспечения продовольственной безопасности Украины и мира. Отраслевое и пространственное позиционирование интегрированного зернопродуктового рынка определяет Украину зоной приоритетных экономических интересов по экспорту зерна.*

*Анализируя проблематику функционирования и регулирования национального рынка зерновых, прежде всего, следует выделить отсутствие гарантий объективной оплаты за продукцию со стороны государства, риски экспорта зернопродукции за большого количества посредников, диспаритет цен на промышленную и сельскохозяйственную продукцию, низкий уровень обеспеченности техникой.*

*Как показали исследования, современное состояние развития зернового хозяйства в США, странах ЕС, Китае является прямым результатом эффективного использования механизма государственной поддержки производителей зерна и регулирования рынка, который охватывает комплекс административно-правовых, экономических и организационных мероприятий.*

*Учитывая международный опыт и проблематику национального развития товаропроизводителей зерновой продукции для наращивания экспортного потенциала зернового рынка Украины необходимо осуществление ряда мероприятий по следующим уровням организационно-экономического механизма: управленческим, производственным, маркетинговым, логистическим, инновационно-инвестиционным, финансовым. В целом*

основными стратегическими подходами реформирования национального зернового хозяйства в соответствии с требованиями международного рынка являются: модернизация действующих производств с внедрением энергосберегающих технологий производства, переработки, расширение экспортных мощностей; переход отрасли на инновационную модель развития; улучшение обеспечения предприятий высококвалифицированными кадрами; формирование целостной инфраструктуры рынка, государственной системы мониторинга рынка сельскохозяйственной продукции и продовольственных товаров.

**Ключевые слова:** внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, рынок зерновых, стратегии реформирования, механизм, экспортоориентированная продукция.

### **Annotation**

**Klimenko L. V.**

#### ***The strategy of reforming the national grain industry in accordance with the requirements of the international market***

*The attractiveness of the grain industry as an advantageous sphere of allocation of capital is determined by the stable demand and relatively stable competitiveness in the international market, technological and nutritional properties of grain as the basis for ensuring food security of Ukraine and the world. Sectoral and spatial positioning of the integrated grain market determines Ukraine as a zone of priority economic interests concerning grain exports.*

*Analyzing the problems of functioning and regulation of the national grain market, first of all, it should be noted that there is no guarantee of objective payment for the products sold by the state, the risks of exporting grain products through a significant number of intermediaries, the disparity of prices for industrial and agricultural products, and the low level of equipment availability.*

*Research has shown that the current state of the grain industry in the US, EU countries, and China is a direct result of the effective use of the economic mechanism of state support for grain producers and market regulation, covering a range of administrative, legal and organizational measures.*

*Given the international experience and problems of national development of commodity producers of grain products to increase the export potential of the grain market of Ukraine, it is necessary to implement a number of measures at the following levels of organizational and economic mechanism: managerial, production, marketing, logistics, innovation-investment, financial. In general, the main strategic approaches to the reform of the national grain industry in accordance with the requirements of the international market are: modernization of existing industries with the introduction of energy-saving technologies of production, processing, expansion of export capacities; reduction of energy-intensive, ecologically dangerous industries; the transition of the industry to an innovative model of development, the widespread use of the latest scientific and technological achievements with the corresponding investment support; improvement of provision of enterprises with highly skilled personnel; the formation of a holistic market infrastructure, a state system for monitoring the market for agricultural products and food products.*

**Keywords:** foreign economic activity, export, import, grain market, reform strategy, mechanism, export-oriented production.